



לשון הרע לתועלת

הקדמה:

לעם ישראל יש ייעוד להיות אור לגוים, וליצור הדרכה ראויה לחיים נכונים בעולם, ייעוד זה יכול להתגשם רק מתוך כך שנהיה מאוחדים. סיפור לשון הרע יוצר שנהא בין איש לרעהו, ומפריע לעם ישראל להגיע לייעודו. מעבר לכך, במסגרת הצבאית, סיפור לשון הרע עלול ליצור פגיעה ישירה וחמורה בכוחו של צה"ל לנצח, שמושתת על ערכי אמון וריעות הדדיים בין כלל מרכיבי היחידה.

שאלה: כיצד ינהג חייל שנדרש מאת מפקדו לספר עניינים שיש בהם לשון הרע?

א. לשון הרע לתועלת

בגיליון הקודם נידונו כללי איסור לשון הרע. בגיליון זה, נדון באופן אחד בו מותר ולעיתים אף חובה לספר לשון הרע.

חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל י הלכה א:

אם אחד ראה אדם שעשה עוולה לחבירו, כגון שגזלו או עשקו או הזיקו, בין אם הנגזל והניזק יודעים מזה או לא, או שביישו או שציערו והונה אותו בדברים, ונודע לו בבירור שלא השיב לו את הגזלה ולא שילם לו את נזקו ולא ביקש פניו להעביר לו על עונו, אפילו ראה דבר זה ביחיד - יכול לספר הדברים לבני אדם כדי לעזור לאשר אשם לו, ולגנות המעשים הרעים בפני הבריות.

ב. שבעה תנאים לאמירת לשון הרע לתועלת

על אף ההיתר לומר לשון הרע לתועלת, ישנן **שבע הגבלות** לכך. מטרתן, לוודא שאכן הדיבור נועד לתועלת בלבד, ואלו הן:

א. מותר להגיד על חברו דבר שלילי רק כשהוא יודע את העובדות באופן וודאי ולא על סמך שמועה מאחרים:

חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל י הלכה ב:

שיראה זה הדבר בעצמו, ולא על ידי שמיעה מאחרים, אם לא שנתברר לו אחר כך, שהדבר אמת.

ובהערה בבאר מים חיים ביאר (שם, אות ה):

דהלא על השמיעה, אין לו (אלא) רק לחוש (לחשוש, ולא לקבל את הדברים כוודאיים), ואם כן, איך ילך ויספר זה לאחרים בגדר ודאי?

ב. על המספר לבדוק היטב את העובדות, האם ניתן לפרש את העובדות באופן חיובי יותר:

חפץ חיים הנ"ל:

שיזהר מאוד, **שלא יחליט תכף את העניין בדעתו לגזל ועושק או להיזק** וכיוצא בזה, רק (אלא) יתבונן היטב את עצם העניין,

אם הוא על פי דין בכלל גזל או היזק.

ג. אין לספר לשון הרע לפני שמוכיח את חברו, אם לא שיוודע בחבירו שלא ישמע את התוכחה:

חפץ חיים הנ"ל:

שיוכיח את החוטא מתחילה ובלשון רכה, אולי יוכל להועיל לו, ויטיב על ידי זה את דרכיו, ואם לא ישמע לו, אז יודיע לרבים את אשמת האיש הזה, מה שהזיד על רעהו.

אולם, כאשר יודע שתוכחתו לא תישמע, וחושש מעושה המעשה שהוא אדם אלים, רשאי להימנע מכך:

חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל י הלכות ז-ח:

אם הוא יודע ומכיר בו, שלא יווסר בדבריו ולא יקבל תוכחתו - אין צריך להוכיחו, רק (אלא) שיזהר לספר דבר זה בפני **שלושה...** וכל זה כשאין עליו אימה מן האיש שהוא שמדבר עליו, אבל אם **יש עליו אימה**, שיש לאל ידו (בכוחו) להרע עימו, אפשר שיש להקל לספר עליו העוולה שעשה לחבירו אפילו שלא באפי תלתא (בפני שלושה). [כמובן שמדובר כאשר מתקיימים גם ששת התנאים האחרים].

ד. יש להיזהר שלא להוסיף פרטים מיותרים ו'לנפח' את הדברים:

חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל י הלכה ב:

שלא יגדיל העוולה יותר ממה שהיא.

❖ **לפי זה, האם מותר להוסיף בסיפור גם הלצות וכדו' המוסיפות ללשון הרע מימד של פגיעה מיותרת?**

ה. ההיתר לספר לשון הרע הוא רק כאשר מתכוון לתועלת ולא בגלל סיבה זרה אחרת:

חפץ חיים הנ"ל:

שיכון לתועלת... ולא **ליהנות**, חס ושלום, מהפגם שהוא נותן בחברו, **ולא מצד שנאה**, שיש לו עליו מכבר.

חפץ חיים ביאר את דבריו, והביא שתי דוגמאות לדיבור של תועלת (שם י, ד):

(א) אם האנשים שהוא מספר לפניהם, יכולים הם לעזור לנגזל והנעשק והניזק והמתבייש בעניינם...

(ב) שהוא מתכוון שיתרחקו בני אדם מדרך רשע, כשישמעו שהבריות מגנות פועלי אוון, ואולי הוא (הגוזל) בעצמו ישוב על ידי זה מדרכיו הרעים ויתקן מעשיו, כשישמע שהבריות מגנות אותו עבור זה... כיון שעל כל פנים, אין (המספר) מכוון ליהנות מהפגם שהוא נותן בחבירו, (אלא) רק לקנא לאמת, ואולי תבוא על ידי זה תועלת על להבא.





לפעמים גוערים בהם ומשפילים אותם בפומבי, וצורך יש בדבר על מנת לחשל את רוחם, ושאל הקצין אם היתר יש בדבר. וכיוצא בשאלות אלה יש גם במוסדות חינוך ובמערכות רבות בתחומי חינוכו. ונראה לפי המבואר, דכל שיש בדבר צורך ותועלת, ואי אפשר בלאו הכי (בלא כר), והכוונה לטובה, אין בו איסור הלבנת פנים.

ד. שיקולים מיוחדים במסגרת הצבאית

במסגרת הצבאית, ישנה מערכת שיקולים מורכבת בעניין דיווח על חריגה מנהלים או פקודות: מצד אחד, כל חריגה מן הכללים, עלולה לגרור אחריה פגיעה בחיי אדם, באופן שלא תמיד מוכר וידוע לחייל בקצה, הן בהיבט הצר של פקודה מסוימת והן בהיבט הרחב של שמירת המשמעת הצבאית ביחידה. מאידך, אווירה של 'הלשנות' בתוך היחידה, עלולה לפגוע קשות ביכולת העבודה בשיתוף פעולה בתוך היחידה ובערך הריעות. ממילא, שיקולי התועלת במציאות הצבאית רחבים יותר מהכללים שהובאו לעיל, ונדרשת ראייה רחבה ושיקול דעת בריא בשביל לקבל החלטות שכאלה. כשמתעורר ספק אם יש צורך לדווח, נכון להתייעץ עם מפקד שנמצאים איתו ביחסי אמון והערכה, כיצד נכון לנהוג בסיטואציה זו, ואין בהתייעצות זו משום לשון הרע כלל.

עוד יודגש, שכאשר חייל רואה פגיעה חמורה בפקודות באופן שמסכן חיים וכדומה, אין לו להמתין ולהוכיח את חברו, אלא עליו לדווח באופן מיידי למפקדים, כך שתובהר לו חומרת העבירה ויושם דגש על מניעתה בעתיד.

ה. הלכה למעשה

- א. על אף האיסור החמור לספר עניינים שיש בהם לשון הרע, ישנם מקרים בהם מותר (ואף צריך) לומר לשון הרע לתועלת, וזאת כאשר מתקיימים כל שבעת התנאים שהתבאר לעיל.
- ב. נמצא שחייל חייב לספר למפקדו כל מידע על תפקודו של חייל, שיש צורך שהמפקד ידע אותו מחשש לתפקוד לקוי של היחידה, או פגיעה ביעדי הצבא, ואין בכך איסור לשון הרע. אך על החייל לספר למפקד את הדבר ביחידות, ולא בפני רבים, ועליו למעט ולומר רק את הנדרש, ורק לאחר שהוא בדק היטב את המציאות שאכן היא כמו שהוא מתאר אותה. כמו כן עליו לכוון בדיבורו לתועלת בלבד, ולא מתוך רצון להזיק או לפגוע בחברו, חלילה.
- ג. כאשר חייל רואה פגיעה חמורה בפקודות באופן שמסכן חיים וכדומה, אין לו להמתין ולהוכיח את חברו, אלא עליו לדווח באופן מיידי למפקדים.

אבל אם הוא משער, שבודאי לא תהיה שום תועלת... יזהר שלא לספר כלל עניין כזה. כי מלבד שלא תבוא שום תועלת מספורו, עוד יוכל לצמח מזה קלקול גדול.

- ❖ לפי דברים אלו, מהו הפורום שבו צריך להשמיע את הדברים הרעים? ביחידות או בפני כל הפלוגה?
- ❖ האם זה בסדר לגלות בכל תקרית בעייתית, גם את שמו של החייל, ולהלבין את פניו ברבים?

א. מותר לספר לשון הרע, רק כשאינן אפשרות לעזור לחבר בלי להזדקק לאמירת לשון הרע:

חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל י הלכה ב:

אם הוא יכול לסבב את התועלת הזאת גופא (עצמה) בעצה אחרת, שלא יצטרך לספר את ענין הלשון הרע עליו, אזי בכל גווני (בכל אופן) אסור לספר.

ז. לעיתים, החייל אכן עשה דבר שהוא לא בסדר, אולם פרסום הדברים יגרום לו נזק הרבה יותר גדול מאשר הדברים השליליים שעשה. במקרה זה אין היתר באמירת לשון הרע:

החפץ חיים הנ"ל:

שלא יסובב על ידי הסיפור, היזק להנידון, יותר מכפי הדין שהיה יוצא, אילו הועד עליו באופן זה, על דבר זה בבית דין.

- ❖ מהם שבעת התנאים המתירים לספר לשון הרע לתועלת?

ג. לשון הרע לתועלת - אינה בכלל לשון הרע

חידוש עקרוני כתב הגר"א וייס ביחס לאמירת לשון הרע לתועלת:

מנחת אשר פרשת אחרי מות-קדושים תשע"ג:

ונראה בעיני הקטן והדל, שחז"ל ברוח קדשם ובעומק בינתם הבינו, דכאשר צורך יש בדבר לתיקון העולם וחברת בני האדם והכוונה לטובה ולא לרעה, והדעת הישרה ושכל התורה נוטה שכך נאה וכך יאה - לא אסרה תורה איסורים אלה ולא ציוותה על מצוות אלה.

וכיוצא בדברים כתבתי... לגבי לאו דלשון הרע, דכל שאין כאן כונה משום לישנא בישא (לשון הרע), והדברים לכשעצמן אין בהם רע גמור - אף אם פלוני יצא נפסד וניזק, אין זה בכלל איסור דלשון הרע, עיין שם. וכעין זה נראה בכל מערכות המצוות שבין אדם לחברו... דוגמא נוספת מה שנשאלתי על ידי מפקד בצבא שמדקדק במצוות, וידוע שבהכשרת והדרכת טירונים

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית
מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה,
סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"פ הרב חנניה שפרן
כתביה ועריכה: רב"ט ר' יהודה בן חיים
הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com
להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סריקו את הקוד הבא:

